

УДК 811.161

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ “ДИСКУРС” І “ТЕКСТ” У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Шевченко І. В.

Стаття присвячена проблемі дослідження понять “дискурс” і “текст” у сучасній лінгвістиці. Розглядаються різні погляди науковців щодо понять, які досліджуються.

Ключові слова: дискурс, текст, сучасна лінгвістика, дослідження.

Статья посвящена проблеме изучения понятий “дискурс” и “текст” в современной лингвистике. Рассматриваются различные точки зрения ученых, касающихся объяснения исследуемых понятий.

Ключевые слова: дискурс, текст, современная лингвистика, исследование.

The article is devoted to the study of the concepts “discourse” and “text” in modern linguistics. Different points of view of the scientists are represented.

Keywords: discourse, text, modern linguistics, research.

Поняття “дискурс” є одним із основних понять сучасної лінгвістики та лінгвістики тексту. Він з’явився завдяки головуючим для когнітивного мовознавства другої половини ХХ століття так званого “діалогічного”, або комунікативного підходу до мовлення.

Вчений Д. Штеллінг вказував, що “спроба опису і вивчення мови при ігноруванні самих комунікантів у мовленнєвій діяльності та різної ролі того, хто говорить, і того, хто слухає, а також при недостатній увазі до семантичної структури мови, яка відбиває особливості розумової діяльності людей, не може бути достатньо успішною” [10, с. 6].

Таке розуміння тексту як наслідку потенційної діалогічності було у новітніх гілках сучасного мовознавства названо “дискурсом” (від фр. *discorre* або італ. *discorso*, лат. *discurrere* – “безцільно бігати туди-сюди”) на відміну від справжнього діалогу як тематичного зв’язку реплік співбесідників.

Термін “дискурс” є давнім, але, водночас і найскладнішим у новітній лінгвістиці. У багатьох тлумачних, етимологічних, енциклопедичних словниках цей термін пояснювався як “жвава бесіда”. Однак, нові дослідження вчених вносили свої пояснення та доповнення у термін “дискурс”.

Так, З. Херріс, який одним із перших використав цей термін, запропонував розуміти його зміст, як послідовність висловлень, відрізок тексту, який є більшим ніж речення.

Пайк К. вжив термін “дискурс” для його позначення наслідку спілкування у соціокультурному контексті.

Науковці Дж. Браун і Дж. Юл бачили у терміні “дискурс” такий тип тексту, який приготовлено мовцем для слухача [9, с. 51].

Але багато філологів того часу навіть тоді не розмежували поняття і термін “текст” та “дискурс”, розглядаючи їх як синоніми.

Розмежування понять “дискурс” і “текст” ввела французька школа дискурсу, представниками якої були вчені Е. Бенвеніст, П. Шародо, М. Пешо, П. Серіо та ін.

Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, який надав слову *дискурс* термінологічне значення і пояснив його як “мовлення, привласнюється” [2, с. 296].

Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє “усіляке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника”.

Дослідники А. Греймас и Ж. Куртэ протиставляють текст дискурсу, який є, на їх думку, висловлюванням, актуалізованим у дискурсі, як продукт, як матерія з точки зору мови, тоді як дискурс є процесом [12, с. 389].

Куртэ Ж. уточнює, що дискурс є багатокomпонентним цілим, яке утворюється великою кількістю спеціально відібраних ... мовних одиниць, які слугують будівельним матеріалом для “мовленнєвих актів, які є актами комунікації...” [11, с. 28].

Розуміння тексту і дискурсу як результативної і процесуальної сторін мовленнєвої діяльності має відбиток у дослідженнях П. Шародо.

На думку науковця, текст – це втілення, зорове зображення іншого мовлення; це неповторний, поодинокий результат процесу, який залежить від того, хто говорить та від умов мововиробництва. Також, П. Шародо вказує, що текст перетинається з великою кількістю дискурсів, кожний з яких у свою чергу, належить до будь-якого жанру та співвідноситься з певною ситуацією [12, с. 69].

Слід зауважити, що дискурсивні дослідження французької та англо-американської шкіл стали важливим поштовхом для нового погляду на поняття “дискурс” у сучасному мовознавстві, який вступає у певне протиріччя зі сталою однозначністю, притаманної термінологічній лексиці.

Так, дослідник В. Карасик, вважає, що “дискурс” – це логічно обумовлена думка, тобто суворий перехід від одного твердження до іншого, що прослідковується у мисленні за допомогою логічних правил, що має за мету послідовне і систематичне розгортання думки [7, с. 5–6].

Шифрін Д. наголошував, що дискурс – це утворення цілком систематизоване і впорядковане, регульоване конкретними правилами та нормами, хоча природним є і відхилення від цих норм [14, с. 29].

За висловом Н. Арутюнової, дискурс є “зв’язним текстом у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами; це – текст, узятий в аспекті подій; мовлення, що розглядається як цілеспрямоване соціальне явище, дія, як компонент, що бере участь у взаємодії між людьми і механізмах їх свідомості. Дискурс – це мовлення, занурення у життя” [1, с. 136-137].

Науковець В. Звєгінцев розуміє дискурс як елементарну одиницю тексту, тобто складне ціле, або змістовну єдність, що вирізняється на рівні мови і, як правило реалізується у вигляді речень, пов’язаних між собою смисловими зв’язками [5, с. 15].

На думку ж вченого А. Бєлих, дискурс визначається через текст або текст через дискурс, він розуміється як когнітивний процес, пов’язаний із творенням мовленнєвої поведінки; розглядається як послідовність взаємопов’язаних висловлювань, об’єднаних спільністю цільового завдання; визначається як засіб бесіди та мислення, які, як і жанри, можуть ставати ритуалізованими; тлумачиться як мовленнєве творення, одиниця вищого, ніж речення, рівня; дискурс розглядається як форма мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв’язок між мовцем і слухачем, як міжособистісна діяльність; розуміється як складна комунікативна подія, тлумачиться як соціолінгвістична структура, яка твориться адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях [3, с. 8].

Зільберт Б. вважає, що “дискурс” це – текст, що містить роздуми, тобто текст, у якому фіксується деякий хід думок. Більше того, дискурс можна уявити як таке складне комунікативне ціле, у якому мовлення – осмисленні роздуми, представлені у вигляді тексту і звернення до іншого, виступає у єдності об’єктивних та суб’єктивних сторін. У цьому значенні дискурс може бути охарактеризованим як витвір мовлення і як знакове утворення, план вираження якого включає, у крайньому випадку, два шари: трансфастичний, що реалізується як впорядкована та інтегрована в єдине ціле послідовність утворюючих полотно тексту висловлювань, синтаксис і семантика яких залежить від синтаксису і семантики сусідніх висловлювань, і текстономічний. Останній реалізується через семантичні і формально-граматичні відносини і зв’язки між словами чи сукупностями слів як компонентів тексту, в основі співвідношення яких лежить

загальність їх функціонально-семантичної значимості у рамках дискурсу [6, с. 129].

Отже, аналізуючи все вищесказане, ми можемо зробити наступний висновок: хоча теорія дискурсу вже досить тривалий час опрацьовується і досліджується вченими-лінгвістами, загальновизнаного підходу та універсального визначення поняття “дискурс” ще не існує. Поняття “дискурс” розглядається з точки зору найрізноманітніших аспектів: і як комунікативний процес, і як текст, і як система, і як комунікативна подія. Але, не дивлячись на те, що всі ці підходи базуються на різноманітних рисах та характеристиках, вони не виключають одне одного.

Відтак дискурс – це текст, що містить роздуми, тобто текст у якому фіксується певний хід думок. Більш цього, дискурс можна уявити як таке складне комунікативне ціле, в якому мовлення – осмислені роздуми, представлені у вигляді тексту і звернене до іншого та виступає в єдності об’єктивних та суб’єктивних сторін.

В протилежність поняттю “дискурс” науковець Б. Зільберт стверджує, що текст – одиниця мовлення, явище системи комунікації, тобто явище соціально-мовленнєвого рівня. Фактично, текст ототожнюється з дискурсом і розглядається як комунікативна одиниця, де мовні елементи і структури використовуються для реалізації певних комунікативних цілей, задач і установок [6, с. 145].

Дослідник В. Красних вважає, що текст “є елементарною (тобто базовою, мінімальною та основною) одиницею дискурсу” – явищем не тільки лінгвістичним, а й екстралінгвістичним. Текст володіє формально-змістовою структурою, яка допомагає вичленити його в дискурсі. Текст є продуктом як мовлення, так і мислення, продуктом який вперше з’являється у момент породження його автором і може переживати наступні переродження при сприйнятті його реципієнтом. На формування концепту тексту здійснюють вплив два фактори: ситуація та індивідуальний мовний простір автора [8, с. 123].

Науковець І. Гальперін вважає, що текст – це твір мовотворчого процесу, що володіє завершеністю у вигляді письмового документа, літературно оброблене відповідно до типу цього документа, твір, що складається з назви (заголовка) і ряду особливих одиниць, об’єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного зв’язку, що має певну цілеспрямованість і прагматичну установку [4, с. 89].

Для лінгвіста текст являє собою, в першу чергу, фіксований у письмовій формі мовний матеріал, використовуючи який можливо встановити ті чи інші закономірності в розгортанні дискурсивного процесу, в устрої мовної системи, а також виявити різноманітні властивості мовних одиниць. Залежно від теоретичної установки текст може розглядатися як послідовність одиниць будь-якого рівня – слів і словосполучень, морфем і фонем, а зовсім не тільки як послідовність речень. Не всякий текст містить у собі дискурс.

Отже, поняття “текст” цілком правомірно використовувати як для позначення будь-якого лінгвістичного матеріалу в його письмовій формі, так і в якості синоніма для дискурсу, якщо даний текст є його письмовим поданням, враховуючи широке використання терміну текст у лінгвістичних роботах саме в останньому значенні. Мова, повернувшись у дискурсі своєю динамічною стороною, набуває вигляду абсолютно нового, надзвичайно складного об’єкта.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2009. – 448 с.
3. Бельх А. В. Реализация прагматических установок монографического предисловия (на материале английского языка) [Текст] : автореф. дисс. канд. филол. наук : 10.02.04 / А. В. Бельх. – Л., 1991. – 16 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин – М., 1981. – 263 с.

5. Звегинцев В. А. О цельнооформленности единиц текста / В. А. Звегинцев // Известия АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1980. – Т. 39. – № 1. – С. 13–21.
6. Зильберт Б. А. Тексты массовой информации / Б. А. Зильберт. – Саратов, 1991. – 220 с.
7. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000 (а). – С. 5–20.
8. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: Курс лекцій / В. Красных. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2002. – 284 с.
9. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. М. Науменко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 416 с.
10. Штеллинг Д. А. Грамматическая семантика английского языка: Фактор человека в языке / Д. Штеллинг. – М., 1966. – С. 6.
11. Courtes, J. La grande traque des valeurs textuelles: Quelques principes liminaires pour comprendre la GT / J. Courtes // Le français dans le monde. – 1985. – № 192. – P. 28–34.
12. Charaudeau, P. Langage et discours / P. Charaudeau. – Paris : Hachette, 1983. – 176 p.
13. Greimas, A. Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage / A. Greimas, J. Courtes. – Paris : Hachette, 1979. – 389 p.
14. Schiffrin D. Approaches to Discourse. / D. Schiffrin. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1997. – 470 p.